

DRD. KOROM IMRE

Az Erdélyi Magyar Egyházirodalmi Iskola rövid története a 19. század második felében

Am Ende des 19. Jahrhunderts war der Liberalismus eine wahre Herausforderung für den Katholizismus aus Siebenbürgen. Gesellschaft und Politik, aber auch die Kirche standen unter Druck: Konservatismus oder Säkularisation? Was soll die Kirche tun, um auf diese Herausforderung zu reagieren? Eine angemessene Antwort auf diese Frage mussten auch die Alumnus des Priesterseminars von Karlsburg geben, die im Jahre 1878 ein Selbstbildungskreis, der EMEI hieß, gründeten.

Schlüsselbegriffe: Liberalismus; Priesterausbildung; Bischof; Presse.

Bevezetés

A 19. század katolikus társadalomképének összefoglalásai és egyben lezárásai is az I. Vatikáni Zsinat dokumentumai, mögöttük a „Syllabus”¹ tétéleivel, illetve a „Rerum Novarum”² kezdetű első szociális enciklika.

A két igen jelentős egyház és teológiai történelmi tanítássorozat IX. Pius és XIII. Leó pápaságának idejére esik. Ezt a korszakot szokás a katolikus antimodernizmus korszakának nevezni. Némileg árnyaltabb képet kapunk azonban a század teológiai áramlatairól, ha a sommás megfogalmazás helyett áttekintjük azokat a teológiai irányzatokat, „izmusokat”, melyek az akkori gondolkodás számára talán a legjelentősebb

¹ Boldog IX. Piusz pápa (1846–1878), különböző megnyilatkozásaiban, tanítóirataiban már egyszer elítélt tévedéseknek a gyűjteménye, amit a pápa 1864. december 8-án adott ki. A pápa a „Quanta cura” kezdetű, korának tévedéseit elítélő körleveléhez csatoltatta 80 elvetendő tétel egybeszerkesztett jegyzékét.

² XIII. Leó pápa (1878–1903), nagy horderejű enciklikája 1891-ben jelent meg, a Katolikus Egyház első nagy szociális pápai megnyilatkozásaként tartják számon.

provokációkat jelentettek, és amelyek egyben az egyháznak a megváltozott társadalmi berendezkedés közegében azt a kérdést is nekiszegezték: vajon az egyház belső viszonyainak nem kellene-e korszerűsödnie?

Jelen tanulmányomban ezekre a kérdésekre keresem a választ, és ugyanezt tették közel 130 évvel ezelőtt Gyulafehérváron a Papnevelő Intézet kispapjai is, amikor 1878-ban megalapították az Erdélyi Magyar Egyházirodalmi Iskolát, egy olyan önképzőkört, amely arra volt hivatva, hogy a teológia szellemi életét felpezsdítse, és bekapcsolja a gyulafehérvári kispapokat is a 19. század felgyorsult szellemi vérkeringésébe.

A történelem igazolja, hogy a nyugat-európai puritanizmushoz magas fokú individualizmus társult. Csak ennek a két kulturális karakter együttes hatásának volt köszönhető az ipari forradalom sok praktikus találmánya, azok alkalmazása, vagyis az ipari forradalom, a művészetek és tudományok virágzása, a polgárság osztálytársadalmának kialakulása.

Egy ilyen új miliőben éltek és alkottak a gyulafehérvári papnövéndékek, keresve a helyüket és szerepüket az új társadalmi változások közepette, de mindig egy célt tartva szemük előtt: szolgálni Istent, Egyházat és hazát.

A 19. század első felében V. Ferdinánd³ trónra lépésével a Monarchia külső és belső politikájának vezetésében

³ Ferdinánd Károly Lipót József Ferenc Marcell osztrák főherceg (Bécs, 1793. április 19. – Prága, 1875. június 29.), a Habsburg–Lotaringiai ház tagja, 1830-tól V. Ferdinánd néven magyar király, 1835-től I. Ferdinánd néven osztrák császár és lombard–velencei király, 1836-tól cseh király. 1848. december 2-án az udvari kamarilla lemondatta minden címéről unokaöccsének, Ferenc József főhercegnek (Ferenc Károly főherceg és Zsófia főhercegné fiának) javára (Magyarország királyának címéről – közjogi értelemben – „nem mondhatott le”, ezért a magyarok a szabadságharc ideje alatt, egészen a 1849. április 14-én kimondott trónfosztásig őt tekintették magyar királynak.). Uralkodása alatt meghozott törvényeit és rendeleteit az új császári kormány semmisnek tekintette. A lemondott Ferdinánd ezután, feleségével együtt, haláláig visszavonultan élt Morva-

Metternich kancellár⁴ teljesen szabad kezet nyert. Az abszolút és minden alkotmányos szabad mozgalmat elnyomó rendőr-állam eszméje a közélet minden ágában uralkodóvá lett.

1. A gyulafehérvári Püspöki Papnevelde a 18–19. században

A római katolikus püspökség helyreállítása III. Károly király uralkodása alatt történt meg. Ezt megelőzően 1618–1695 között a magyar királyok főkegyúri jogait fenntartva osztogatták az erdélyi püspöki címet, de ezek a püspökök a politikai helyzet miatt nem tudták hatalmukat gyakorolni, mivel Erdélyen kívül éltek. Helyettük Erdélyben a katolikusok sorsát a vikáriusok intézték.

III. Károly király 1713-ban Mártonffy Györgyöt nevezi ki Erdély püspökévé.⁵ A püspök a palotába költözik be, melynek

országban. Ld. in: SZILÁGYI Sándor: *A magyar nemzet története*, Budapest, X. kötet, 1898, 223-230.

⁴ Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich–Winneburg zu Beilstein, herceg és gróf (Koblenz, 1773. május 15. – Bécs, 1859. június 11.) osztrák államférfi, kancellársága idején a Habsburg Birodalom gyakorlati irányítója, egyben a monarchia rendjének talán legelszántabb és egyben leghatékonyabb védelmezője. A 19. század egyik legbefolyásosabb diplomatája. A konzervativizmusnak – korát messze megelőző szellemű – egyik megalapozója teoretikusa, és egyúttal sikeres gyakorlati politikusa. Ld. LENGYEL S. Márta: *Reformersors Metternich Ausztriájában*, Budapest 1991, 5-37.

⁵ Mártonffy György, báró (Csíkkarcfalva 1663 körül–Gyulafehérvár, 1721. szeptember 5.) erdélyi katolikus püspök. Tanulmányait a bécsi Pázmáneumban végezte. 1688. november 8-án plébános lett Vásáru-ton, ahonnan 1691-ben Felsőszelibe, majd 1701-ben Szencre ment át. 1703. június 22-én pozsonyi kanonokká nevezték ki, 1707-ben tagja lett az esztergomi káptalannak. 1708-ban Nagyszombat városa megválasztotta plébánosának. 1713-ban erdélyi püspök lett. Az ő püspöksége idején ment végbe Erdélyben a katolikus megújulás. Gyulafehérváron a Székesegyházat és a püspöki palotát, Kolozsváron a Szent Mihály templomot visszaszerezte a protestánsoktól, több templomot saját költségén megújított. Sirja a

csak egy részét adták vissza. A székesegyház is ismét a katolikusok kezébe került, valamint a püspöki javadalmak egy része is visszaszolgáltatódott. Így Gyulafehérvár újra a katolikus élet központja és irányítója lett.⁶ A püspökök, akik egyben politikai szerepet is vállaltak, nekifogtak az egyházmegye megszervezéséhez.

Sztoyka Zsigmond püspök (1794–1740)⁷ volt az, aki a városban székelő erdélyi püspökség szellemi és anyagi alapjait lerakta. Papneveldét alapít, mely mind a mai napig fennáll, visszaszerezi az 1556 óta elkobzott püspöki javakat és a székesegyházban is jelentős munkálatokat végeztet.⁸

Az utókor sokat köszönhet Batthyány Ignácnak,⁹ aki a kor egy másik kiemelkedő püspöke volt. Ő Kelet-Európa talán leghíresebb könyvtárának az alapítója.

gyulafehérvári székesegyházban van. in: JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Gyulafehérvár 2010, 32., valamint: SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, VIII. kötet, Budapest 1902, 113.

⁶ BOCHKOR Mihály: *Az erdélyi katolikus autonómia*, Kolozsvár 1911, 56

⁷ Sztoyka Zsigmond Antal, dr., szalai báró, erdélyi püspök, született Máramarosszigeten, 1699. március 22-én, román ortodox magyar királyi nemes családból. Kolozsváron kezdte tanulmányait a jezsuiták gimnáziumában 1719-ben, azután Egerben és Párizsban tanult. 1733-ban egri kanonok, majd prépost. Püspökké szentelték 1750. április 23-án. 1759. január 23-ig erdélyi püspök. A gyulafehérvári Seminarium Incarnatae Sapientiae (SIS) Papnevelde és Hittudományi Főiskola alapítója (1753). Meghalt Medgyesen, 1770. ápr. 21-én a piarista rendházban, sirja a gyulafehérvári székesegyházban ismeretlen helyen található. in: FERENCZI Sándor: *A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára*, Budapest-Kolozsvár 2009, 402.

⁸ Vö: MARTON József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Budapest 1993, 77–79.

⁹ Batthyány Ignác, németújvári gróf (Németújvár, 1741. június 30.–Kolozsvár, 1798. november 17.), megyéspüspök. A gimnáziumot Budán, Pesten és Nagyszombaton végezte. Filozófiát hallgatott Grázban, majd teológiai tanulmányai 1 évét Nagyszombatban vészte. 1763-tól Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke; egri kanonok (1767–80), nagyprépost (1773-tól), erdélyi megyéspüspök (1780-tól). A Batthyaneum

1.1. Batthyány Ignác püspök, és a könyvtára

A Batthyaneum épületét a trinitárius rend eredetileg templomnak építette még 1719-ben, de a rend felszámolása után a templomot katonai kórházzá alakították. A templom alabástrom főoltára Zalatnára került, harangja pedig Sepsiszentgyörgyre. Batthyány Ignác püspök 1792-ben megszerezte az épületet. Felső részében a kor legmodernebb csillagvizsgálóját rendeztette be, mely ma az ország területén található legrégebbi csillagvizsgáló. Az épület többi részében könyvtárat alapított, melynek magját a Migazzi Kristóf bíborostól megvásárolt 20.000 könyv alkotja. Ezen kívül vásárolt könyvet Rómából, Nápolyból, Velencéből, Lipcséből, állandóan gyarapítva a könyvtár állományát. Püspökutódai gondoskodása folytán a könyvtár állandóan gazdagodott.¹⁰

Napjainkban, a könyvtárban mintegy 69.000 kötet van. Ebből 1678 kéziratos (a legrégebbiek a 9. századból származnak), 607 ősnymtatvány, 7950 különböző nyomtatvány a 16–17. századból, és mintegy 16.000 nyomtatvány a 18. századból való. Ugyanakkor 23 nyelven, 600 szentíráskiadás is helyet kapott a könyvtárban.

Az országban levő, középkori nyugati nyomdák által nyomtatott könyvek nyolcvan százaléka itt van. A könyvek többsége latin nyelven íródott, de találunk itt magyar, német,

és a gyulafehérvári csillagvizsgáló alapítója. Főbb művei: *Norma vitae cleri*, Eger 1780, *Edictum episcopale circa regulationem cleri*, Szeged 1781, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae*, 1. kötet Károlyfehérvár 1785, 2-3. kötet Kolozsvár 1827, *Acta et scripta Sancti Gerardi episcopi Csanadiensis hactenus inedita cum serie episcoporum Csanadiensium*, Károlyfehérvár 1790, *Praerogativa episcoporum Transsylvaniae in excelso regio gubernio*, h.n. 1791., Ld. in: MARTON József: *Batthyány Ignác püspök élete és munkássága*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina, XLV/1/ 2000, 145-154.

¹⁰ JAKÓ Zsigmond: *Batthyány Ignác, a tudós és tudományszervező*, in: *Erdélyi Múzeum* (1991), 1-4. füzet, 84.

olasz, spanyol, francia, héber és örmény nyelven írt könyveket is.¹¹

Az itt levő dokumentumok, okmányok¹² nagy része a gyulafehérvári káptalan, a kolozsmonostori konvent, a magyar királyok, az erdélyi vajdák és fejedelmek kancelláriáiból került ki.

Batthyány Ignác püspök a teológia újjászervezésén is sokat fáradozott. Az intézetnek a volt trinitárius kolostorban biztosított helyet, melyet a volt trinitárius templommal együtt szerzett volt meg.

¹¹ VESELY Károly: *Batthyány Ignác élete*, in: *Gyulafehérvári füzetek*, Kolozsvár 1861, 46–47.

¹² Itt őrzik Báthory Endre bíboros fejedelem miseruháját, valamint Pázmány Péter tintatartóját. A könyvtárnak mintegy 200 darabból álló miseruhagyűjteménye van. Ezüst gyűjteményében mintegy 50 – nagyobbrészt egyházi vonatkozású – tárgy van (kelyhek, cibóriumok, paténák, monstranciák, stb.). Ezenkívül érem és kőzetgyűjteménye is számottevő. A könyvtár leghíresebb és legértékesebb darabja a VIII. század végéről származó Codex Aureus, amely Máté és Márk evangéliumát tartalmazza. A gyönyörű iniciálékkal díszített könyvet aranytintával pergamenre írták, és a szegélyrajzokat, valamint a miniatúrákat természetes festékekkel festették. A számos értékes könyv és egyéb írás közül még csak a XIV. századból származó, egyik legrégebbi magyar nyelvemlékünket említem meg, amely szintén a Batthyaneumban található: a Gyulafehérvári Sorokat. A 16 sornyi kézíratra Varjú Elemér talált rá 1898-ban. A könyvtár belső berendezése, amely a XVIII. század végéről maradt ránk, szintén egyedülálló a maga nemében. Ld. VARJÚ Elemér: *A gyulafehérvári Batthyány könyvtár*, Budapest 1899, 3–42.

A kommunista rezsim 1949-ben erőszakkal elkobozta a felbecsülhetetlen értékű könyvtárat (*Ordinul Ministerului Cultelor 7266/4 martie 1949*), mely hosszú pereskedés után, 1961-ben került az állam tulajdonába. (Decizia nr. 78/12.05.1960, emisă de Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Hunedoara), in: DĂRJA, Ileana: *Din istoria Bibliotecii Naționale a României, filiala Batthyaneum din Alba Iulia*, revista Apulum, nr. XLIV/2007, 510–511. Az 1963-ban beadott fellebbezésre visszautasító választ kapott a püspökség. 1998-ban kormányhatározattal visszaadták az érsekségnek, de a kormányhatározatot megtámadták, minek következtében a mai napig folyik a pereskedés.

Az ő főpásztorkodásának idejére esett a Horea-féle lázadás. A lázadók a város környékén sok pusztítást vittek véghez, főleg a magyar lakosság körében, miközben az osztrák katonák tétlenül nézték a sok törvényteleniséget. Végül is leverték a lázadást és a felkelés vezetőit a városba hozták. Crişan a börtönben felakasztotta magát, Horeát és Cloşcat 1785 februárjában ítélték halálra és végezték ki.¹³

1.2 Az erdélyi püspökség az 1848-as forradalomban

Kovács Miklós püspöknek (1828–1852)¹⁴ hálátlan szerep jutott osztályrészül. Tudnunk kell, hogy az erdélyi püspököket az osztrák császárok nevezték ki, és így politikai szerepük is

¹³ SALACZ Gábor: *Egyház és állam a dualizmus korában*, München 1974, 55–56.

¹⁴ Kovács Miklós (Tusnád, 1769. január 16.–Kolozsvár, 1852. október 15.) erdélyi katolikus püspök. Bölcséleti és jogi tanulmányait Kolozsváron végezte; innen Nagyváradra ment, ahol kispap lett. 1794-ben pappá szentelték, később a nagyváradi szeminaristák gyóntatója, hitszónoka s hittanára lett. Bihar vármegye megválasztotta táblabírájának, 1814-ben kanonokká nevezték ki. 1822-ben a pozsonyi országgyűlésen mint a nagyváradi káptalan követe lépett föl és több küldöttségénél mint szónok szerepelt. 1824-ben prépost és debreceni plébános, 1827. május 24-én erdélyi püspök lett; nem sokára valóságos belső titkos állami és Erdélyországi főkormányzósági tanácsosnak, a könyvvizsgáló bizottság elnökének és az erdélyi katolikus iskolák és intézetek főigazgatójának nevezték ki. Különösen kitűnt nemes célokra tett adományával, amelyek 1847-ig 157.250 forintot tettek ki; többek közt az erdélyi múzeumra 12.500 forintot, a Magyar Tudományos Akadémia részére 100 aranyat adott; a később, leginkább az erdélyi szabadságharc alatt elpusztult templomok és intézetek felépítésére adott összeg a 150.000 forintot meghaladja. Erdemeiért 1847-ben V. Ferdinánd király a Szent István-rend középkeresztjével tüntette ki. Főbb művei: *Ad clerum populumque occasione solemnissuae inaugurationis Albae-Carolinae anno 1828, die 16. Aprilis*. Claudiopoli 1829, valamint: *Litterae pastorales in negotio mixtorum matrimoniorum ad clerum suae dioecesis dimissae* 1841. (Fasciculi Ecclesiastici 1842. II. 233. l.) in: JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Gyulafehérvár 2010, 35.

volt, általában titkos tanácsosok voltak. Ebből kifolyólag az 1848-as események folytán a püspök nagyon nehéz helyzetbe került, mivel a klerikusok nagy része oroszlánrészt vállalt a forradalom eszméinek terjesztésében és gyakorlati végrehajtásában. A püspök a gyulafehérvári vár fogságában maradt, amit a forradalmárok sosem vettek be, s ahol végig osztrák parancsnok intézte a vár és a benne lakók sorsát.¹⁵

A teológusokat hazaküldték, és a püspök tiltakozása ellenére a papnevelde épületeit katonai célokra lefoglalták. Sajnos a környékbeli civil magyar lakosság is óriási véradót fizetett az 1848/49-es forradalom ideje alatt. A vár parancsnoka a szabadságharc alatt Horák Ferenc volt, aki a Habsburg-házhoz végig hű maradt. A várba szorult püspököt, kanonokokat, tanárokat szinte ellenségként kezelte, a városi magyarságról nem is beszélve.¹⁶

A város vezetősége ebben a zűrzavaros időben megszervezte a nemzetőrséget, amelynek a feladata a lakosság és a város békéjének megőrzése volt. Az előkészületek nem voltak indokolatlanok, mivel 1848. október 21-én, hajnalban, mintegy 2-3000 román megtámadta a várost. Tűzharc alakult ki a nemzetőrök és a román támadók közt, de a nemzetőrök nagyon gyorsan megtisztították a várost. Erre a vár parancsnoka, Horák, a várágyukat a városra irányította, és felszólította a városi tanácsot, hogy a nemzetőrök tegyék le a fegyvert. A követelést teljesítették, de ennek elképesztő következményei

¹⁵ GYÉFKL PI.-390. d. 16. cs. 1279/1848-Gyulafehérvár, 1848. október 20.: *Kovács Miklós püspök levele Sándor Józsefnek és Gotthárd Ferencnek*. Idézi: TAMÁSI Zsolt: *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848-49-es forradalomban*, Kolozsvár 2007, 266.

¹⁶ GYÉFKL PI.-390. d. 16. cs. 1282/1848-Gyulafehérvár, 1848. október 21.: *Kovács Miklós püspök levele Vay Miklós királyi biztosnak*. . Idézi: TAMÁSI Zsolt: *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848-49-es forradalomban*, Kolozsvár 2007, 266.

lettek: három napig szabad rablás folyt a városban, és több polgár is a fosztogatók áldozatául esett.¹⁷

Október 27-én a zalatnai és az Ompoly-gyepüi tömeggyilkosság menekültejei érkeztek a városba, akiket a lakosság befogadott. A hétszáz magyarból mintegy százan menekülnek meg.

A honvédsereg 1849. március 26-án érkezett a város határába. Április 2-án maga Bem tábornok is idejön. Ostromlók és ostromlottak felváltva támadják egymást, de minden látványosabb eredmény nélkül. Az ostrom folyamán az alsóváros épületeiben sok kár nem esett, a várban azonban leég a püspöki rezidencia, a székesegyház, a ferences kolostor és más épületek. A szabadságharcosok nem tudják a várat bevenni; az ostrom 1849. július 26-án véget ér.¹⁸

1.3 Az egyházmegye a dualista korban

A szabadságharc után a helyreállítási munkálatokat Haynald Lajos¹⁹ öntudatos püspök végezte el, akit, mivel a

¹⁷GYÉFKL PI.-390. d. 16. cs. 1299/1848-, Kolozsvár 1848. október 21.: *Keserű Mózes kanonok beszámolója Kovács Miklós püspöknek.* . Idézi: TAMÁSI Zsolt: *Az erdélyi római katolikus egyházmegye az 1848-49-es forradalomban*, Kolozsvár 2007, 267.

¹⁸ EGYED Ákos: *Az erdélyi magyarság történetéből 1790-1914*, Kolozsvár 2004, 59-62.

¹⁹ Haynald Lajos (Szécsény, Nógrád vármegye 1816. október 3. – Kalocsa, 1891. július 4.), érsek, bíboros. Vácott, Pesten és Esztergomban végzett gimnáziumi tanulmányokat, majd 1831-től filozófiát hallgat Nagyszombatban, 1833-tól a bécsi Pázmáneumban tanul. Esztergomi egyházmegyes pappá szentelik 1838-ban. Tanulmányait az Augustineumban folytatta, 1841-ben teológiai doktorátust szerzett. 1846-tól Kopácsi József primás titkára, 1848 elejétől már irodaigazgató. 1849. júniusi lemondatása után Szécsénybe vonult vissza. A szabadságharc leverése után Pozsonyban püspökké szentelték, 1852-től erdélyi megyéspüspök, 1853-tól ecri olvasókanonok, 1861-től az erdélyi királyi kormányzék tanácsosa, támogatja az uniót Erdéllyel. 1863-ban lemondatták az erdélyi püspökségről politikai okok miatt. Karthagói címzetes érsekké nevezi ki IX. Pius 1864-ben, majd a Rendkívüli Ügyek Kongregációjában tevékenykedik Rómában. Kalocsai

bécsi udvarral nem volt hajlandó együttműködni, elmozdítottak a püspöki székből.

Fogarassy Mihály püspök (1864–1882)²⁰ sok alapítványt hozott létre. Ő építteti meg a római katolikus teológia épületének külső szárnyát. A városban egy katolikus egyetemet is szeretett volna építtetni, mely célra 100.000 forintot hagyományozott. Sajnos az I. világháború felemésztette ezt az összeget.

Utóda, Lönhárt Ferenc (1882–1897),²¹ azon püspökök közé tartozik, akik a legtöbbet tettek az iskolákért. Számptalan templom és iskola épült az ő ideje alatt is.²²

érsekként tért vissza Magyarországra 1867-ben. Rendezte a papi nyugdíj-ügyet, tanítóképzőt építtetett, továbbá árvaházakat alapított Kalocsán, Bácsban, Zomborban, illetve jelentős adományt tett a Nemzeti Múzeumnak. 1868-tól a Magyar Tudományos Akadémia tagja, 1879-től bíboros. Főbb művei: *Felsőházi beszédek az erdélyi únió tárgyában*, Pest 1861, *A szentírás mézgak és gyanták termőnövényei*, Budapest 1880, *Castania Vesca*, Kalocsa 1881, *Litterae authenticae exhibentes origines scholarum Hungariae*. 1-3. kötet Kalocsa 1882., in: BEKE Antal: *Az Erdély egyházmegyei papnövelde történeti vázlat*a, Károlyfehérvár 1870, 80-87.

²⁰Fogarasy Mihály (Gyergyószentmiklós, 1800. szeptember 17. – Gyulafehérvár, 1882. március 23.) erdélyi püspök. 1817-ben a gyulafehérvári Papnevelő Intézet kispapja. 1819-ben Bécsben, a Pazmanaeumban végezte tanulmányait. Visszatérve Erdélybe, 1823-ban pappá szentelték s a nagyszebeni gimnázium tanárává nevezték ki. 1833-ban gyulafehérvári, majd 1838-ban nagyváradi kanonok lett.

1842-ben ő készítette el a Szent István Társulat tervzetét, és 1853-ig ő volt a Társulat igazgatója. 1843-ban apáti kinevezést kapott, 1846-ban püspökké szentelték. 1848 októberében a magyar püspöki kar megbízásából az Udvarnál járt Olmützben. 1864-ben lett erdélyi püspök. Nagy szerepe volt, és vitathatatlan érdemei vannak a katolikus iskolaügy fejlesztésében. Főbb művei: *Az erdélyi püspökről polgári tekintetben*, Bécs 1837; *Emlékirat az 1847–48 országgyűlés alatt Pozsonyban tartott püspöki tanácskozásokról*, Pest 1848. in: JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Gyulafehérvár 2010, 35-36.

²¹Lönhárt Ferenc (Nagyág, 1819. október 3.–Gyulafehérvár, 1897. június 8.), erdélyi püspök, író. Kolozsvárt, Gyulafehérváron és Bécsben tanult. 1844-ben pappá szentelték, ettől kezdve a gyulafehérvári püspöki irodában dolgozott. 1854-től irodaigazgató, 1858-ban kanonok, 1864-ben kolozsvári plébános és egyházi tanfelügyelő, 1874-ben nagyprépost, 1878-ban cím-

A nemes lelkű Mailáth Gusztáv Károly püspök nevéhez fűződik a Mailáth gimnázium felépítése. A kétemeletes, elegáns épület a várpark északi oldalán van. A görög stílusú épület korában a legmodernebb kívánalmaknak felelt meg. Tornateremmel, nagy és világos tantermekkel, szertárakkal és könyvtárral a Római Katolikus Főgimnázium működött benne 1948-ig, amikor államosították. Most az 1918. december 1. egyetem költözött bele.

A Jerikót is Mailáth püspök építette: A mostani épület helyén a római katolikus papnevelő intézet működött 1778-ig. Ezután is voltak benne tantermek, de tanárok is laktak benne. 1792 után már csak kanonokok és tanárok laktak. A régi épületet lebontották, és egy évvel később, 1902-ben felépítették a ma is láthatót.²³ Az államosításig a Mailáth Főgimnázium tanárai laktak benne, majd később idegeneknek adták bérbe. A hetvenes években fokozatosan kiürült, és a plébánia, illetve a Kántoriskola bentlakása kapott helyet benne. Ez utóbbi 1995-ben átköltözött az új épületbe. Napjainkban a plébániahivatal működik benne, valamint tanárok és egyházi alkalmazottak lakják.

Az 1867-es kiegyezés után minden évben a város nagy ünnepélyességgel emlékezett meg március 15-ről. Nagy készülődéssel ünnepelték meg 1896-ban a Millenniumot is. Az egész város ki volt világítva. A tanácsháza előtti teret a városi polgárság foglalta el, s az önkéntes tűzoltózenekar eljátszotta a himnuszt. A délelőtt folyamán a városban körmenetet tartottak,

zetes püspök, 1882-től erdélyi püspök. Sokat tett Erdély közművelődési és közoktatási állapotainak javításáért. Támogatásával kezdték el a püspöki székesegyház restaurálását. Sírja Piskitelepen (Hunyad megye) a templomudvar sírkápolnájában található. in: JAKUBINYI György: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Gyulafehérvár 2010, 36.

²²VÖ: MARTON József–JAKABFFY Tamás, *Az erdélyi katolicizmus századai*, Kolozsvár 1999, 90-95.

²³ A gyakorlat szerint a várban levő egyházi épületeket bibliai helyekről nevezték el.

miközben a zenekar magyar dalokat játszott. A hálaadó istentisztelet sem maradt el, melyet a Székesegyházban tartottak. Az ünnepségsorozatból a kispapok is kivették részüket az EMEI keretén belül.²⁴

Ezekben az években számos szerzetesrend és iskola, valamint más intézmény működött a városban:

1711-ben jelentek meg a Szeplőtelen Fogantatásról elnevezett bolgár provincia ferencesei. A kolostoruk az 1849-es ostrom alkalmával teljesen leégett. 1712-ben a jezsuiták újra letelepedtek a várban, majd 1716-ban iskolát nyitottak. Ebben a gimnáziumban a jezsuiták mellett világi papok és civilek is tanítottak. A trinitáriusok 1716-ban telepedtek meg a várban. II. József oszlatja fel kolostorukat. (Batthyány Ignác püspök az ő templomukban rendezi be könyvtárát, valamint a kolostorban a teológiát.)

A szatmári irgalmas nővérek leányiskolát, aggmenházat és kórházat vezetnek a városban. Más iskolák: szász német nyelvű egyházi iskola, állami elemi iskola (1895-ben indult), református iskola, római katolikus elemi iskola, városi

²⁴ „Főtisztelendő Védnök úr, mélyen tisztelt barátaim! Az Isteni gondviselés magas kegyelméből Irodalmi Iskolánk egy hosszú küzdelemteljes év alkonyán, ma ismét nyugalomra tér. Hívő derék elnökünk, folyó évi tanév 1896 október 11-én tartalmas elnöki megnyitó beszédével Irodalmi Iskolánk fő kara kitűzte a haladás zászlóját, amikor is lázas mozgásba jött az Irodalmi Iskola. Köréje csoportosultunk és lélekkel leltük meg azt az eredmény dús munkásságot, melyről ma, a zászlóbevonáskor a mélyen tisztelt Irodalmi Iskola kegyes megbízásából, elfoglalt állásom hagyományos kötelességénél fogva van szerencsém a jelen pillanatban röviden beszámolni: A tagok számát tekintve, Irodalmi Iskolánknak az év elején 26 rendes működő tagja volt, melyből időközbe eltávozott 2. A tagok csekély számát tekintve mégis az Irodalmi Iskola összesen 11 rendes gyűlést tartott, ide nem számítva au alakuló gyűlést és egy díszgyűlést mely március 15-én az Egyház szellemének megfelelően a márciusi nagy napok emlékére volt szentelve.” *Ráduly Simon IV. éves teológus, az EMEI elnökének 1896. évi jelentése*, in: GYÉL I. 8/n – *A Papnevelde iratai - Hallgatói egyesületek iratai – Szalézi Szent Ferencről nevezett Irodalmi Iskola jegyzőkönyvei*, a továbbiakban rövidítve: GYÉL-PI-EMEI.

kereskedő és iparos iskola (1883-ban alapították), görög katolikus iskola és a görögkeleti iskola (1901-ben építették).²⁵

1.4. Gyulafehérvár kulturális fejlődése

A város múzeumának története is erre az időre nyúlik vissza. 1887-ben Rainer Zsigmond tanár kezdeményezésére megalakult az Alsó-Fehér megyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat, amely a történelmi műemlékek felleltározását és megmentését tűzte ki célul. 1888-ban megalakult a városi múzeum is, amelynek megszervezését és vezetését Cserni Bélára, a katolikus főgimnázium tanárára bízták. Létrejöttekor 622 régészeti tárggyal, 1000 darab pénzérmével és néhány száz könyvvel rendelkezett a múzeum. Cserni Béla titáni munkát végzett. Minden idejét a múzeum gyarapítására, ásatásokra és gyűjtésekre áldozta. A mára már méltatlanul elfelejtett tudós 1916-ban halt meg, óriási gyűjteményt hagyva hátra: 5865 ősidőkből származó leletet, 6544 római kori és 679 középkori tárgyat, 3937 pénzérmét, 7267 természettudományi tárgyat, könyvtárában pedig 4634 könyvet.

A múzeumot 1929-ben a koronázási templom épületének az északkeleti sarkába költöztették. 1958-ban a múzeum rendelkezésére bocsátották a volt tiszti kaszinót is, ahol az „Egyesülés Termét” rendezték be (Ebben az épületben gyűltek össze 1918. december elsején az erdélyi románság képviselői, akik Erdély jövőjéről tárgyaltak.).

1967-ben a múzeum rendelkezésére bocsátották a „Babilont” is, amely az átköltöztetést követően felvette az „Egyesülési Múzeum” nevet. A múzeum leltárában több mint 160 000 tárgy szerepel, amelyek magukba foglalják az őskori, ókori, római-, közép- és újkori tárgyakat, valamint különböző

²⁵ Vö: ANGHEL, Gheorghe: *Despre evoluția teritorială a orașului antic, medieval și modern Alba Iulia*, Apulum XXXI, 1994, 283–291.

pénzerméket, illetve a könyvtárat. A római időkből származó könyvtár egyeduralkodó az országban.²⁶

Az első világháború után a városban a magyar szellemi élet hanyatlásnak indult. A magyar nyelvű lapok nem jelentek meg, a sok egyesület megszűnt. Az Osztrák-Magyar monarchiában kialakult nemzetiségi toleranciának szinte egyik napról a másikra vége szakadt.

A világháború után a magyar kormány kénytelen volt a békeszerződést a Versailles-ban lévő Kis-Trianon nevű palotában aláírni. Az aláírás 1920. június 4-én országos gyász mellett, a harangok egy órán át tartó zúgása közben történt meg. Ez az egyértelműen igazságtalan béke az újkori magyar történelem legnagyobb tragédiája. Nemcsak a magyar állami ságot sújtotta, hanem a magyar nép érdekeit is lábba tiporta.

A soknemzetiségű és soknyelvű Erdélyben egyik napról a másikra a hivatalokban csak egy, addig nem használt nyelven volt szabad beszélni. Egymást érték a törvénytelen ségek: embereket tartoztattak le és tartottak fogva minden kihallgatás nélkül. Erdély püspökét, Mailáth Gusztáv Károlyt is mindegyre zaklatták, sőt 1919 őszén 8 napig a rezidenciáján fegyveres őrizet alatt tartották. Mailáth püspök minden tőle telhető elkövetett a magyar kultúra és a jog védelméért egészen 1938-ig, mikor súlyos betegsége miatt lemond.²⁷

2. Az Erdélyi Magyar Egyházirodalmi Iskola megalakulása és kezdeti évei

2.1 Az EMEI alapító püspöke, Fogarassy Mihály

Miután megismerkedtünk azzal a történeti kontextussal, amelyben a erdélyi egyházmegye papságra készülő ifjúsága

²⁶ CSERNI Béla: *Jelentés a Colonia Apulensis területén 1911-1912-ben végzett ásatásokról*, Múzeumi és Könyvtári Értesítő VI., 1912, 106-114.

²⁷ DOMOKOS Pál Péter, *Rendületlenül*, Budapest 1988, 77-96.

kénytelen volt megbarátkozni, lássuk a továbbiakban, hogyan alakult az 1753-ban megalakult Seminarium Incarnatae Sapientiae növendékeinek belső, lelki-szellemi élete.

A papnövendékek szellemi és lelki életének kiművelésére szolgált a szemináriumban működő önképzőkör, a Szalézi Szent Ferencről nevezett Erdélyi Magyar Egyházirodalmi Iskola.

Szorgalmazója Fogarasy Mihály megyéspüspök volt. Erdély mindenkor meglehetősen hányatott történelmi korszakai közül a kiegyezést megelőző és az azt követő időszakban ült a katolikus püspöki székből, de részese volt az egyházi és politikai, meg az egyházpolitikai életnek már 1848-ban is, hiszen a váradi káptalan képviselőjeként már az 1839/40-es, az 1843/44-es, majd az 1848-as magyar országgyűlésen részt vett, a magyar papság körében szokásos konzervatív irányvonalat képviselve. Egyéni jellemzője volt a sokak (köztük ellenfelei) által csodált ékesszólás és az egyházi érdekek melletti kiállás bátor, de mérsékelt hangneme.

Az 1840-es években Fogarasyt egy másik terv foglalkoztatta: a katolikus könyvkiadás ügye lett számára elsőrendűen fontos, annyira, hogy nevéhez fűződik a ma is létező magyarországi katolikus kiadó, a Szent István Társulat létrehozása. Az első erre vonatkozó tervezet 1842-ben született, 1844-ben a „Religio és nevelés” címet viselő lapban erről írt cikke jelent meg „Eszmék egy nevelési, épületes és fölvilágosító könyvek terjesztésére alakítandó társulat szerkesztéséhez” címen.

1848-ban, a forradalmi hangulat és lendület által is segítve, a „Jó és olcsó könyvkiadó társulat” megszületett. A forradalmat követően csupán 1852-ben lehetett újra társulati gyűlést tartani, ekkor vette fel a társulat az említett nevet.

Fogarassy püspök Erdély nagy nevelő püspökeinek egyike. Vallotta, hogy a nevelés, a szellemi képzés elenged-

hetetlen összetevője a társadalmi életnek. Püspöki leveleiben többször szerepelt a nevelés témája.²⁸

Fogarasy alakja és szerepe a Habsburg-házhoz fűződő viszonya miatt vitatott. Bécsi tanulmányai elvégzése és egy kevés itthoni szolgálat után 1833-ban ismét Bécsbe küldték, ahol a tehetséges fiatal papot a felsőbb papképzés igazgatása mellett császári udvari káplánnak is kinevezték. Ekkor elsősorban műveltsége és teológiai tudása játszott szerepet, bécsi tevékenységét a császáriak szemében is ez határozta meg. Később, 1848-as országgyűlési szereplése, mérsékelt konzervatív vonalvezetése szerepet játszott abban, hogy a király és a nemzet közt nem történt meg az éles szakadás. Ez az élmény, e gondolat, és szerep kísérte végig későbbi pályáján is. Emiatt tartották őt egyes elemzők a trónhoz elkötelezetten hű püspöknek, és e szerepéért bírálták.²⁹

Püspöksége idején a tanárokat és a központi papságot egyházi lap indítására buzdította. Körleveleiben a megyéspapság és a szerzetesség felé is fordult, hogy az egyházi folyóiratokat pártolják fel, és a hívek felé terjesszék. Ezeknek a világi folyóiratok hitetlen hangulatát kell ellensúlyozzák – vallotta a püspök.³⁰

²⁸ Egy ilyen levélben olvashatjuk, az egyházmegye híveit szólítva meg: „(...) a ti hivatástok sokkal magasabb, mint csupán a ti magán érdekeitek. Anyaszentegyházatoknak és Hazátoknak reményei vannak a ti kezeitekbe letéve. A hazát tudniillik polgárok, az Anyaszentegyházat hívek alkotják, s akkor virul a haza, ha polgárai erősek testben és lélekben és akkor gyarapodik az Anyaszentegyház és a haza is, ha hívei élő hittel bővelkednek. Márpedig arra, hogy a következő nemzedék jó polgárokat adjon a hazának és élő hitben bővelkedő híveket és anyaszentegyháznak, gondos és istenfélő nevelés szükséges.” (*Fogarassy Mihály püspök főpásztori levele 1872. március 8-án*), in: MARTON József: *Fogarassy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*, Gyulafehérvár 2005, 99.

²⁹ BODÓ Márta: *Egy elfelejtett erdélyi főpap*, in: *Látó* (szerk: Láng Zsolt), 2005/2006, június, XVI. évfolyam/6. szám, 108-109.

³⁰ „Azon téveszmék és erkölcsrontó elvek, amelyek hazánkban csak néhány évtized előtt is alig voltak hallhatók, most a napi sajtó útján, az időszakos közlönyök hasábjain, minden tartózkodás nélkül terjesztetnek. Azon vesze-

delmes erkölcsi tanok, az anyagelvűség újabb elméletei, a szocializmus és kommunizmus felforgató törekvései, amelyeket csak a közel múltban is a keresztény katolikus ember, pirulás nélkül nem olvasott, s ajkaira éppen nem vett volna, most magasztalóan közöltetnek és terjesztetnek könyvekben és a napi lapok hasábjain. Nincs szent vallásunknak igazsága, nincs anyaszentegyházunknak joga, szokása és szertartása, nincs a keresztény nevelésnek üdvös szabálya s a keresztény hitéletnek jámbor kifejezése, melyet a gonosz sajtó ne gyanúsítana, ne marcangolna.

A sajtónak ezen veszedelmes iránya idézte elő korunkban a terjedező hitetlenséget és az elterjedt hitközönyösséget. Ez okozza bánatunkat és sajnálkozásunkat elszédített népünk erkölcsének romlásán, ez aggaszt anyaszentegyházunk igazainak megtámadása miatt, ez tesz féltékennyé tan- és nevelő intézeteink jövőjére nézve. Ide lehet alkalmazni a nagy apostol szavait: Vannak - úgy mond - sokan közöttetek engedetlenek, hasztalan beszédűek, hitegetők, főképp pedig a körülmétekből, kiket meg kell feddeni, kik egész házakat (nemzeteket) tanítván, amiket nem kellene undok nyereség kedvéért (Tit 1, 11).

Azon felszámíthatatlan valláserkölcsi kárnak, melyet a hitetlen és erkölcstelen sajtó okoz kipótolására, vagy meggátlására, a mai körülmények közt nincs más eszközünk, mint a katolikus sajtónak bátor és fellelkessedett pártolása.

Nekünk is hirdetnünk kell naponta az evangélium elveit és igazságait, megfeddenünk a kicsapongó tanokat, lándzsát törnünk szent egyházunk jogai mellett, megvédenünk a keresztény vallásos nevelést és a napról napra mindinkább bonyolódó viszonyok közt földérintenünk az Istennek akarata szerint való helyes kormányzat elveit, és pedig a napi sajtó útján szintűgy, mint a komolyabb irodalom terén; hadd tanulja hívó népünk a jót, s szokják el a mérges szellemi tápláléktól, mely egészséges gondolkozásmódját, szívbékéjét s anyagi jóllétét feldúlja s benne kielégíthetetlen vágyakat támaszt.

A sajtónak ezen felhasználása önvédelmünkre ma már annál szükségesebbé vált, mert a fékvesztett napi irodalmat nem rettentik meg sem szabadelvű törvényeink, sem a kormányzásnak erélye, sem a jobb érzésűeknek tiltakozása. Nekünk is tehát a napi irodalom fegyverével kell megvédenünk jogainkat, visszavennünk az ellenünk szórt rágalmatokat, elferdítéseket, és helyreállítanunk a behomályosított igazság és valódi tényállások tisztaságát. Minthogy pedig a napi sajtónak hatalma és befolyása azért nagy, mert minden nap kézen forog, mert a jelen sebes röptű korban mindenki csak újságot kíván hallani és olvasni, túlszárnyalnának minket elleneink e tekintetben, s hátra kellene maradnunk tőlük, ha az elpártoló rossznak ellenszerét a katolikus sajtót pártolni, terjeszteni és használni elmulaszta-

Az „elveit terjesztő vallástalan sajtó”, a felvilágosultaknak a „kinyilatkoztatás isteni épületét” lebontó igyekezete olyan időt hozott, „midőn az emberek csak állatit akarnak látni, és nem istenit.” Ezt látták a gyulafehérvári kispapok, és cselekedtek.³¹

nók, különösen mi az egyháznak szolgálói, iskolák tanárai, kik szent hittünk terjesztésére és védelmére, a vallásosság és életjámborság megszilárdításán vagyunk hivatva, s kik egy átaljában az emberiség legfőbb javát - a vallást és jó erkölcsöket megvédeni és terjeszteni tartozunk.

Különben a katolikus sajtó összetartásunk egyik nélkülözhetetlen eszköze, mert ki nem kívánja közülünk az egész világon elterjedt katolikus egyházunk küzdelmét, az abban előforduló örvendetes mozgalmakat s azon szellemi harcot ismerni s figyelemmel kísérni, mely most a jó és rossz között vívatik? Ki ne kívánná, kivált itt a katolikus világ színterétől oly messze távol eső Erdélyben, ismerni, mit tesznek Jézusért, az anyaszentegyház javáért, az emberiség boldogítására, a magyarhoni katolikus egyház főpásztorai, papjai és lelkes hívei, mint halad magyar hazánk és magyar nemzetünk a jó és nemes törekvésekben, a rend és alkotmányos szabadság középösvényén, s hogy fejlődnek szellemi és anyagi érdekeink a hon közel és távol eső vidékein, s mindezt pedig a máris izmosodni kezdett katolikus napi sajtó meghozza nekünk, s közlönyei által összetartozásunk s egységünk kapcsait szilárdítja, s a milliókat az egyesekkel s viszont az egyeseket a milliókkal – kiket a hit és szeretet egygyé fűz – mintegy látható összeköttetésben tartja. Ha a hitetlenség, az alávalóság és becstelenség minden gyalázatos fegyverét fölhasználja ellenünk, mint egykor Izrael levitái, vegyük kezünkbe a katolikus sajtó szent harsonáját, s ostromoljuk azzal e pogány Jerikó falait.” FOGARASSY Mihály: Felhívás a katolikus sajtó pártolására. 3471-1872. számú körlevél, *GYÉL. VI.12/1. doboz, 2.cs.*

³¹ Fülöp János, IV. éves kispap ezeket írja 1899-ben a katolikus sajtóról: „Összesen van 60-65 katolikus lapunk. Oly szám ez, mely önmagába véve eléggé kielégítő, de viszonyítva a külföldhöz, a 10 millió magyarhoz, s a sokkal több ellenséges laphoz, bizony még kevés a szám. Azt mondja Asbóth J. „Hála Istennek vannak kitűnő néplapjaink és feladatuk teljes magaslatán álló vidéki lapjaink. De a fővárosi sajtóban kell nagyobb tért foglalni.” A fővárosban nem vagyunk tehát elég erősek, a támadások forrásában nincsenek fegyvereink. Szavunkat ki hallja meg midőn az ellenség pokoli zsvivájával szemben, mint az éktelenül zakatoló gőzgépek közt az emberi hang elvesz a mi néhány lapunk szava. Mily védtelen nálunk a katolikus egyház midőn egyik vagy másik jogának megtépésére az ellenség egyesül. Több lap kell nekünk különösen a fővárosban, amit a nép

2.2 Az EMEI kezdeti évei

Balogh Lajos, az Irodalmi Iskola 1878-ban elsőként megválasztott elnöke, megnyitó beszédében olvassuk: „S minthogy az irodalom az, melynek terén szokott a leginkább nyilatkozni az emberi szellem jó, vagy rossz terméke, nekünk is ezen a téren kell különös munkásságot kifejtenünk. Ezen munkásság kifejtésére, önerőnk megpróbáltatására és fejlesztésére akar szolgálni azon intézmény, amelyet most életbe léptünk.”³²

A ma is létező önképzőkör életbehívása nem volt előzmények nélküli 1878 előtt a kispapok egy kéthetente megjelenő kézírásos lapot adtak ki, a „Kikelet”-et.

A „Kikelet” célja az volt, hogy a gyulafehérvári kispapok is kapcsolódjanak bele a 19. század felgyorsult

is olvasson, akkor a parlamentben biztosítani fogjuk magunkat az istentelenségekkel szemben, melyekkel a konclesők viseltetnek az egyház ellen.

Az általános katolikus közvélemény teremtésére még erőtlenek vagyunk, pedig ebben áll az igazi föllendülés csirája. Ha a népet meg tudjuk győzni elveink igazságáról, akkor a gyarapodás is nagyobb lesz, mert a nép túlad az ellenséges lapokon s a katolikus ügyért küzdöttek olvassa.

Azonban e nehézségeket Istennek hála, kezdik felfogni napjainkban. A „Szent István Társulat” mely évenként óriási számú népiratokkal lepi el a katolikus népet, nagyon elősegíti hírlapjaink fellendülését is. Az előtt másfél évvel megalakult „Országos Pázmány Egyesület” egyenesen „a katolikus hírlapíró erkölcsi és anyagi érdekeinek biztosításáért, a katolikus hírlapírásnak a kor szellemében való tökéletesítésért és gyarapodásáért” tűzte ki a zászlót. A Lonkay által alapított Hunyadi Mátyásról nevezett katolikus irodalmi. intézet, mely katolikus szellemű művek kiadásával és terjesztésével foglalkozik, mostanában különösen egyengeti a katolikus szellemnek útját a nép közé. Úgy szintén pártfogásába veszi a katolikus hírlapírást a Szent László Társulat is. Ha a mindennap szaporodó katolikus egyesületeket vizsgáljuk, a napjainkban fokozódó buzgalmak s a katolikus mozgalmakat szemléljük, akkor is igen jó kilátásunk van, hogy a magyar katolikus sajtó gyarapodni fog és ha nem is vergődik most egyhamar uralomra, de az ellenséget ellensúlyozni fogja.” In: Haladás 1898/1899, II. kötet, 244–245.

³² BALOGH Lajos, *Elnöki megnyitó beszéd*, in Haladás, 1877/1878, I. kötet, 10.

szellemi vérkeringésébe. 1876. március 12-én egy vállalkozó szellemű kis teológuscsoport, Fülei Lajos III. éves kispap vezetésével megjelentette az önképzést szolgáló „hetilap” első számát.

A „Kikelet” célkitűzései a benne levő cikkekből világosan kiolvashatók: „Haladni a művelt világ százados lépéseivel... Oly időben hívtunk az isteni Gondviseléstől Sion őreivé, midőn szent egyházunk a hitetlenség, s ennek szolgálatába szegődött sajtójával, a jog a jogtalansággal, az erény a bűnnel vívja élethalál-harcát... Ilyen körülmények között a hivatást érző ifjú mindent megragad, hogy megfelelően kiképeztesse s betöltse azt a kört, amelyet számára a Gondviselés kijelöl”. Beszédes már az a tény is, hogy a megjelentetett alkotások közül az első Aranyszájú Szent János számkivetése előtti beszédének fordítása, amely akkor is, most is annyira bátorító: „Dühös szélvészektől hányt hullámok között állunk ugyan, de ne féljünk az elmerülés veszedelmétől, mert kőszikla a hely, melyen megállapodtunk.”³³

A lap kézírásban jelent meg egy éven át. A szerkesztésben és a körüli gyűlésen való részvétel fakultatív jellegű volt, de a tagok tagságdíjat fizettek.

A minden papnövendék számára kötelező önképzőkör létbehívásának fő ösztönzője Gidófalvy Gergely³⁴ teológiai

³³ FÜLEI Lajos főszerkesztő vezércikke, in: Kikelet, 1876. márc. 12-i első szám. (SIS könyvtár-kéziratok)

³⁴ Gidófalvy Gergely 1846. augusztus 20-án született a Küküllő vármegyéhez tartozó Alsókarácsonyfalván. A gimnáziumot Nagyszebenben és Gyulafehérváron végezte, teológiai tanulmányait Rómában a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként 1867-1873 között teológiai doktorátussal fejezte be. 1872. március 25-én szentelték pappá Rómában. 1873-ban Gyulafehérváron püspöki káplán, majd kolozsvári segédlelkész. 1874-1879 között teológiai tanár, majd beszercei plébános. 1887-1895 között kézdiszentléleki plébános, majd 1907-ben bekövetkezett haláláig nagyszebeni főpát és belvárosi plébános. in: *Schematismus Transsylvaniensis 1903*, GYEL, 15. cs., 1021/1907, közzéteszi: FERENCZI Sándor: A

prefektus volt. 1877. okt. 9-én az első, szervezkedő gyűlésen a teológusok lelkesen fogadják javaslatát, „egy irodalmi s szavalmi iskola intézetünkben történő felállításának eszméjét”.³⁵

Gidófalvy vezetésével összeállítják az iskola szabályzatát, amelyet Fogarassy püspök jóváhagyott. A püspöki jóváhagyás azonban nem vonatkozott a tervezett intézeti folyóiratra: „nem helyesli, hogy az iskola külön havi folyóiratot adjon ki, mert ez eredményével éppen nem kárpótló időt rabolna el, ezt helyettesítheti a hetenkénti gyűlésen tartandó felolvasás, s erre a bírálóat.”³⁶

Ezen püspöki javaslatra létesült a „Haladás” című napló, ahová a felolvasásra került előadásokat, pályamunkákat, verseket, irodalmi és teológiai tartalmú dolgozatokat beírták. A megragadott témák skálája a kor teológiai és politikai kérdéseitől a teológusok belső lelki vívódásáig terjed.

Az Irodalmi Iskola első rendes gyűlését 1878. febr. 26-án tartotta.³⁷ Ekkor választották az Iskola védőszentjévé

gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára, Budapest-Kolozsvár 2009, 258.

³⁵ Az Irodalmi Iskola első tisztviselői: elnök: Balogh Lajos; alelnök: Gazda Dénes jegyző: Szabó György; aljegyző: Pál Antal; pénztáros: Bodó Ignác; ellenőr: Süller István, in: Papneveldei Iratok-EMEI., I. Doboz / Jegyzőkönyvek

³⁶ 3417/1889. számú püspöki leirat a Teológia rektorátusának, in: PI-EMEI., I. Doboz / Jegyzőkönyvek

³⁷ A Szalézi Szent Ferencről elnevezett Irodalmi Iskola működő tagjainak névsora az 1877-1878-as tanévben: IV. éves hittanhallgatók: Balogh Lajos, Rettegi József III. éves hittanhallgatók: Bodó Ignác, Dávid Sándor, Duha Ödön, Gazda Dénes, Gegő György, Jánosi Antal, Karl József, Lukács Károly, Markaly Antal, Rettegi Gyárfás, Szabó György
II. éves hittanhallgatók: Bajna Ferencz, Bálint Lajos, Benedek Bálint, Csiszér Lajos, Fejér András, Gál Miklós, Kiss Dénes, Kopi Károly, László Lajos, Máté József, Pál Antal, Tamási Áron, Tamás Dávid
I. éves hittanhallgatók: Ambrus Dénes, Dávid Kaján, Keresztes József, Paál György, Pál Géza, Papp Gyula, Prokupek Sámuel, Sebestyén Mózes, Süller István, Szabó Elek, Szigethi István, Vaszi János in: GYÉL-PI-EMEI., I. doboz/Jegyzőkönyvek

Szalézi Szent Ferencet, így az Iskola hivatalos neve „A Szalézi Szent Ferencz Egyházi Irodalmi Iskola” lett. A névadás háttérére rávilágít Dávid Sándor III. éves teológus kis verse:

„Emléked, Szalézi, kedves nekünk Bölcs vezérünk, atyánk és védnökünk! Téged dicsőítvén, esdve kérünk. Minden szükségünkben állj mellettünk.”

Pál Antal javaslatára elfogadják, hogy minden tag minden két hónapban köteles egy munkát felolvasni és egyet szavalni.³⁸

A saját kezdeményezésű önképzőkörök a tenni vágyó leviták igyekezetét és komolyságát jelzik. Alkotókészségük, önkifejezésük jó „küzdőterének” bizonyult Előadásaikkal, bírálataikkal egymást ösztönözték, csiszolták és alakították.

1890. október 5-én, Budai János elnök az önképző kör rendes gyűlésén fontosnak tartja kiemelni, hogy mi az önképző kör célja: hivatásukban megerősödő kispapok képzése, akik a szent hitben később papok lesznek. A tudományt, szerinte, úgy kell felhasználni, hogy az Isten dicsőségét ne homályosítsa el, tudatosítani kell az értékek rangsorát, amit később az embereknek is át kell adni.³⁹

Ilyen helyzetben szól a felhívás az egyházhoz való hűségre. A forrongó lázongó világban ki kell emelni IX. Piusz szavait: „A világ népeinek feladata lenne egy közös nagy érzésben, a szeretetben egyesülni de ők egyesüli fognak a gyűlöletben. Amit az emberi szeretet annyi áldozat árán, annyi évszázadon át teremtett a gyűlölet, lerontani törekszik.”

Az önképzőkör feladata, hogy példás magaviseletű papok szerezzék meg azt a tudást, mely által szolgálni tudnak.

³⁸ Az EMEI tisztikara V. ülésének jegyzőkönyve (1878. márc. 26-án)

³⁹ „Az anyagiasságba merült világ megvetve minden szellemit, bálványának, az érzéki élvezetnek hódol, nem is ismervé más célt. Aki más célt említ, kineveti, a vallástalanságtól óriási gyorsasággal terjeszti undok írásait az Egyházunk ellen, írott gonosz eszmény által.” Haladás 1890/1891, IV. kötet, 312.

A katolikus Anyaszentegyház szolgálai az igazságokkal, az igazságossággal hatnak. „De a gyenge külalak a tartalmas szöveg mellett is érintetlenül, hidegen hagyja a szíveket.”

A jól képzett szónokok olyan kisugárzással bírnak, mely által megnyerhetik az embereket a jónak és a szépnek. Önképzőkör lévén az irodalmi iskola feladata az, hogy aki tehetséget érez magában, azt engedje kibontakozni, ugyanis a bűn törekszik arra, hogy kiölje az emberből talentumait, vagy olyan helyzetbe taszítsa őt, melyben azt nem kamatoztathatja. Az Erdélyben élő emberek szomjaznak, ezért kell a papnak vízholdónak lennie. Az elnök zárómondatában hangot ad annak, hogy ki kell lépni a nyilvánosság elé, hogy a hívő keresztények tudomást szerezzenek az intézeten belüli munkáságról. E lelkes bátorítással nyitotta meg az Irodalmi Iskola azévi ülését.

Az Irodalmi Iskola 19. századvégi tevékenysége a világban hangoztatott szabadelvűség ellen irányult. A liberalizmus ártó formája tönkretenni igyekszik a nyugodt és biztos élet békés zálogát, s a hitet darabokra zúzza. Az irodalmi tevékenység a teológiai munkásság mellett fontosnak tartotta a filozófia művelését is Gyulafehérváron, mert a régi axiómát a kispapok is tudták, miszerint: „philosophia est ancilla theologiae.”⁴⁰

Csathó Ferenc elnök 1892. október 9-én a következő szavakkal buzdítja kispaptársait: „Azért egy kis világot kell képezniünk e körben és sűrűlődnünk, csiszolnunk kell egymást, mert a mai világ igen sima s az érdesen körbevegyülőt hamar kidobja. A papság a társadalmi osztályok kirakatában a legszebb tárgy.”⁴¹

Azonban senki sem született emberfeletti képességekkel úgy, hogy a másikat felülmúlja, ezért szükséges minden papnövendéknek képeznie magát, hogy mire eléri a papságot, helyt tudjon állni minden tekintetben és minden alkalommal a

⁴⁰ „A filozófia a teológia szolgálóleánya” – Aquinói Szent Tamástól származó mondás.

⁴¹ Haladás 1891/1892, IV. kötet, 321.

rá váró kihívásokban. Kétségkívül megéri a nemes áldozatot vállalni: a tudományos munkában való elmélyülés, a szónoki készség fejlesztése segít kiteljesedni a papi életben. Fegyverül használhatjuk fel a tudományt és a szent életet a lélek képzésére.

Az önképzőkör harca szövetséges háború az égiekkel az alvilág ellen. Ez évre a béke és a szeretet a jelszó, s így diadalmaskodni kell a türelem a szelídség és munkásság erényeiben.

„Világítson előttünk a tudományoknak még ismeretlen útjain a hit fáklyája, ne tápláljon a földi tapsok vagy jutalmak reménye, hanem az égieké, mert hisz harcunk természetes, de természetfölöttibe nyúlik. Jutalmunk azokkal lesz, kikkel szövetségben harcolunk. Lelkesítsen fáradalmainkban Isten szeretete. Isten nevében előre!”⁴²

A tudományos kommunikáció megfelelő módját ma interdiszciplinaritásnak nevezik. A diszciplínák, mint különböző világértelmezések intézményesített perspektívái, között a kommunikáció lehetőségei igen szűkreszabottak. A társadalom – és szellemtudományok bizonyos tartalmakról csak az emelt-szintű hétköznapi nyelv terminusainak kerülőútván művelhetik a párbeszédet. Az általánosító fogalmaknak egyik rendszerből a másik rendszerbe való átvétele általában átértelmezésekkel párosul és ezért kérdéses az ismereti értéke. A szigorú értelemben vett interdiszciplinaritás, vagyis két vagy több diszciplína megismerési módjainak szakspecifikus szintézise határesetet jelent.

Általában a kommunikáció multidiszciplináris marad, vagyis ugyanannak a tapasztalatai elemnek több diszciplína szerinti kifejtése. Az ismereti érték a tárgy átfogóbb megértésében jelentkezik és nem magának a diszciplínának a nyereségében.

⁴² Haladás 1891/1892, IV. kötet, 328.

A multidiszciplináris ismeret, tudás képezi a gyakorlati problémák tudományos rekonstrukcióját, amely az elvonatkoztatás különböző szintjein történhet. Jelentősége különösen nagy a gyakorlati teológia számára (pl. erkölcteológia, katolikus társadalomtan, valláspedagógia), de természetesen az egzegízisben és a fundamentális teológiában is döntő szerepet játszik. Az eredményes multidiszciplináris munka azt feltételezi, hogy a kutató bizonyos mértékig kiigazodik a figyelembe vett tudományok perspektívái, fogalmai és módszerei között, bár a tulajdonképpeni teljesítmény éppen az, hogy más tudományok tudását már nem naivan vesszük át (amint a „segéd tudományok” hagyományos konstrukciója mutatja), hanem hogy kitarunk a perspektívák eltérő megismerési módjai közötti feszültségben. Tartózkodni az elszietett globális szintézisektől az adekvát tudományos megismerés belső feltétele, bár ez az egyházi gyakorlatra vonatkozóan a közvetítés restriktiójaként hat. A kommunikációs nehézségek áthidalása nem történhet általános módon, csak célirányosan.

Kutatásaim során megállapítottam azt, hogy a tudományosság szempontjából komoly teológiai fejlesztéseket ott figyelhetünk meg, ahol az interdiszciplinaritás erőteljesen jelen van. A magyar tudományos élet szereplőinek és hivatalos szerveinek elemi érdeke, hogy a vallás különböző megközelítésű vizsgálata számára olyan minőségi és tárgyi kereteket teremtsenek, hogy azok megfeleljenek a tudományosság általánosan elfogadott kritériumainak és egyben alkalmasak legyenek a kultúra és a társadalom vallási dimenziójának átfogó és mélyreható feltárására.

Farmati Anna: Más régi ének. A XVII. századi katolikus népénekköltészet szövegtípusai és motívumrendszere. Verbum, Kolozsvár 2009

Templomi énekköltészetünk – minden történelmi egyháze – több évszázados (akár évezredes) kulturális és teológiai örökséget hordoz. Nemcsak dallamaik értékesek: szövegük sokkal inkább árulkodik az egyetemes keresztény kultúra és a XVI–XVII. században fellendülő anyanyelvű egyházi műveltség gazdagságáról. A katolikus énekköltészet különösképpen is képviseli ezt a folytonosságot a megújulás korában, ugyanakkor a népéneklés „inkulturációs képességét” is bizonyítja. Az első teljes és hivatalos gyűjtemények Kiski Benedek, Szelepcsényi György, Szegedi Ferenc Lénárd, Kájoni János, Illyés István és más szerkesztők és mecénások hozzáértő munkája révén énekköltészetünk legjavát mentették át későbbi századok énekgyakorlatát is meghatározva. Mai énektárunk legszebb darabjai – dallamai és/vagy szövegei – ezek közül valók. Énekeinknek az egyetemes katolikus énekköltéssel való kapcsolatáról, műfaj- és motívumrendszeréről, lelkiség- és irodalomtörténeti jelentőségéről olvashatunk a kötetben.

264 oldal, puhafedele, B5

Ára: 20 lej